

S. Saydaliyev
Pedagogika fanlari nomzodi professor, Namangan davlat universiteti
Z.X. Ko'paysinova
Namangan davlat universiteti taynach doktoranti

O'RTA MAKTAB YUQORI SINIF O'QUVCHILARINING O'QISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI TAHLILI

Annotatsiya: O'rta maktab yuqori sinf o'quvchilari o'z navbatida har kuni o'zlarini rivojlantirish va o'stirish maqsadida o'qiydigan kompetensiyalarga ega bo'lishlari muhim ahamiyatga ega. Bu, ularning darslarda, murabbiylar bilan munosabatlarda va o'zining shaxsiy o'qish jarayonlarida ko'nikmalarini rivojlantirish va kuchaytirish uchun kerakli bo'lgan texnologiyalarni tahlil qilishning muhimligini ko'rsatadi. O'qish kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyalari o'quv jarayonlarining samaradorligini oshirish, o'quvchilarga eng yuqori darajada ta'lim berish va ularning o'zlashtirish darajasini yangilashda asosiy ahamiyatga ega. Bu texnologiyalar o'quv dasturlarini muhim hisoblaydi, interaktiv dars usullarini o'z ichiga oladi va o'quvchilarning madaniy va ijtimoi mahoratlarini rivojlantirishga yordam beradi. Mamlakatimiz uzluksiz umumiy ta'lim tizimida bola shaxsini rivojlantirishda reallikni anglash-tushunish so'nggi yillarda muhim omillardan biri bo'lib qolmoqda. Inson-o'zini o'rab turgan olamning bir qismi sifatida tabiatga oid bilim, ko'nikma va malakalarni egallashi lozim.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, o'qituvchining pedagogik malakasi, pedagogik kompetensiya, pedagogik amaliyot, raqobatbardosh mutaxassis.

Kirish. Bugungi kunda Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan umumiy o'rta ta'limni yangi rivojlanish bosqichiga ko'tarish, milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari barqaror taraqqiyotga olib bora oladigan raqobatbardosh kadrlarni tayyorlab berish maqsadida ilg'or milliy va xorijiy tajribalar, xalqaro baholash dasturlari talablarini inobatga olgan holda o'quv dasturlari, o'qitish metodikasi va ta'lim sifatini baholash tizimini takomillashtirish vazifalari belgilab berildi. Shu nuqtayi nazardan, xorijiy davlatlarning o'qitish borasidagi tajribasini o'rganish hamda ta'lim mazmuniga tatbiq etish borasida yangicha qarashlar, yangicha yondashuv, yangi fikr va mulohazalar yuzaga kelmoqda.

Bu jarayonni amalga oshirishda esa tabiiy-ilmiy bilimlarni egallash hamda tarixiy manbaalar orqali bugungi kun muommolariga yechim topishga intilishi zarur. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ishining o'ziga xos xususiyati ko'p predmetlilikdir. Mamlakat taraqqiyoti, uning har sohada yuqori ko'rsatkichlarga erishishi negizida bevosita ana shu jamiyatda ta'limga qaratilayotgan e'tibor hamda amalga oshirilayotgan islohotlar masalasi yotadi. Negaki ilm-fan jamiyatni yuqsak taraqqiy bosqichiga erishtiruvchi asosiy kuch ekanligi hech birimizga sir emas [1]. Boshqa fan o'qituvchilaridan farqli o'laroq, u rus tili, adabiy o'qish, matematika, tasviriy san'at, musiqa, texnologiya, atrofdagi dunyo va boshqa o'quv fanlarini o'qitish usullarini ham egallashi kerak. Bularning barchasi boshlang'ich sinf o'qituvchisining amaliy mashg'ulotlariga, uning individual ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga jiddiy e'tibor berishni talab qiladi, bu unga turli xil turdagi zamonaviy o'quv muassasalarida kichik yoshdagi o'quvchilar bilan, ya'ni boshlang'ich sinf o'qituvchilari ta'lim faoliyatini muvaffaqiyatli olib borish imkonini beradi [2].

Boshlang'ich sinflarda pedagogik amaliyot tizimi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik tayyorgarligini yetarlicha yuqori darajada ta'minlab, o'zining maqsadga muvofiqligini ishonchli tarzda ko'rsatadi. Ushbu tizimning tuzilishida o'zlarining aniq maqsad va

vazifalarini hal qiladigan respublikaning «Boshlang'ich ta'lim» mutaxassisligi bo'yicha davlat oliy ta'lim standartlari bilan belgilanadigan turli xil pedagogik amaliyot turlari ajralib turadi, xususan:

- bolaning maktabdagi birinchi kunlari;
- sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil etish;
- tarbiyaviy-pedagogik amaliyot;
- umumiy amaliyot.

O'quvchilarning o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalarini hayotiy vaziyatlarda ham qo'llay olishlari va mustaqil fikr bildira olish qobiliyatlarining o'sishiga erishish bugungi ta'limning asosiy maqsadidir. Yangi Milliy o'quv dasturi asosida ishlab chiqilgan yangi o'quv darsliklari ham aynan o'quvchilarda muayyan kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qilishi amalda o'z ifodasini topmoqda. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim o'quvchilarda mustaqillik, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lish, tashabbuskorlik, mediaresurslar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o'z faoliyatida oqilona foydalana olish, ongli ravishda kasb-hunar tanlash, sog'lom raqobat hamda umummadaniy ko'nikmalarini shakllantiradi. Bugungi kunga kelib, ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan barcha islohotlar o'sib kelayotgan yosh avlodni mustaqil fikrlaydigan, o'zaro muloqot qobiliyatiga ega, har tomonlama komil avlodni tarbiyalashga qaratilgani 37 shubhasiz [3]. O'quv jarayoni asosida o'quvchilarda muayyan kompetensiyalarni shakllantira olishga erishish pedagoglardan ham yuksak tayyorgarlikni, zamon bilan hamnafas holda ta'lim yangiliklaridan boxabar bo'lishni, o'z kasbiga sadoqat hamda mashaqqatli mehnatni talab etmoqda. Zero, o'z kasbiga mas'uliyatli va jonkuyar ustozlar yurt ravnaqi uchun munosib hissa qo'sha oladigan yetuk shaxslarni kamolga yetkazishi shubhasizdir.

O'qituvchining pedagogik malakasi - bu tajriba, nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar va muhim shaxsiy fazilatlarni birlashtirishga asoslangan murakkab individual psixologik ta'lim demakdir. Kompetensiyalarni egallash uchun talaba ushbu ongli faoliyatning sub'ektiga aylanishi zarur. Kompetensiyani uni amalga oshirishning o'ziga xos shartlaridan ajratib bo'lmaydi [4]. U bir vaqtning o'zida ma'lum bir faoliyat sharoitiga moslashtirilgan bilim, ko'nikma va xulq-atvor munosabatlarini safarbar qilishni bog'laydi. Qaysidir ma'noda bu barkomillik belgisi hamdir. Bunda barkamol bo'lish degani esa: olingan bilim va tajribani muayyan vaziyatda safarbar qilish qobiliyati degan jumlar bilan barobar. Shunday qilib, kasbiy kompetensiyani o'rganishga bag'ishlangan keng ko'lamli tadqiqotlar, uning rivojlanish xususiyatlari ushbu muammoning zamonaviy pedagogika fani va amaliyoti uchun ahamiyatli ekanligini va tadqiqotchilarni qiziqtirayotganini ko'rsatadi. Muayyan kompetensiyalarni shakllantirish uchun ular o'zini namoyon qiladigan tegishli sharoitlar zarur. Kompetensiya boshlang'ich darajadan boshlab rivojlanadi, boyitiladi, kengaytiriladi yoki mustahkamlanadi. Shu bilan birga, pedagogik kasbiy mahorat individual uslub, individual faoliyat uslubi bilan individual xususiyatlarni o'z-o'zini anglashning yuqori darajasi bilan bog'liqdir.

Pedagogik amaliyot jarayonida bu pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalari o'rtasida pedagogik kompetensiyani shakllantirish, ularning o'z qobiliyatlariga, erishilgan tayyorgarlik darajasiga va shaxsiy motivatsiyasiga muvofiq kasbni ongli ravishda tanlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni ayniqsa dolzarb masala sifatida qarash lozim. Bularning barchasi zamonaviy oliy ta'limda kasbiy kompetensiya asoslarini shakllantirish masalasining dolzarbligidan dalolat beradi deyilsa, mubolag'a bo'lmaydi. Zamonaviy sharoitda tabiiy va faol fikrlaydigan, o'quv jarayonini modellashtiruvchi, ta'lim va tarbiyaning yangi g'oyalari va texnologiyalarini mustaqil o'ylab topib, hayotga tadbiq etuvchi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy malaka darajasini oshirish masalasi dolzarb bo'lib qoldi. Ayni vaqtda ta'lim muhiti sharoitlari yangi bo'ldi, ta'lim mazmuni, o'qitishning shakl va usullari o'zgarib bormoqda, bilim sifatiga bo'lgan talab ortib

bormoqda, darsning strukturasi murakkablashmoqda - bularning barchasi o'quv jarayonida yanada murakkablikni oshirishni talab qiladi [5]. Pedagogik kompetentsiya va kelajakdagi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy faoliyatni amalga oshirishga tayyorligini shakllantirish masalasi xuddi shu jihatlar sababli yanada dolzarbligini isbot qiladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish va kasbiy rivojlantirish zaruriyatini belgilovchi bosh mezon bu inson oldiga qo'yilgan maqsad bo'lib, unga erishish uchun vazifalar belgilash, tashkil etiladigan faoliyatni oldindan rejalashtirish, amalga oshirish yo'l-yo'riqlarini tanlash va loyihalashtirish, maqsad va natijani muvofiqlashtirish zarur hisoblanadi. Demak, har bir o'qituvchi o'z-o'zini kasbiy rivojlantirish uchun ma'lum darajada o'z dunyoqarashiga, tafakkuri, tasavvuri va mavjud bilimiga, shaxsiy va kasbiy ehtiyojlariga asoslanadi. O'qituvchilarda o'z-o'zini kasbiy rivojlantirish yo'nalishida shakllantiriladigan ehtiyoj davlat va jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqishi lozim. Metodik tayyorgarlikni takomillashtirish va o'z-o'zini kasbiy rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj yetarlicha shakllantirilsa, o'qituvchilarda o'z kasbiga oid yangiliklarni, fan-texnika yutuqlarini o'rganishga qiziqish shakllanadi, bu o'z navbatida o'qituvchilarda mustaqil ta'lim olish ya'ni mustaqil o'rganish, o'zo'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirishga, bu orqali o'qituvchilarda metodik tayyorgarlikni takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'qituvchilarni o'z faoliyatida ma'lum bir ijobiy natijalarga erishish, o'qituvchilar jamoasida obru-e'tibor qozonish, o'zini o'zi boshqarish va rivojlantirish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi. Shuningdek, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini takomillashtirish jarayonida muhim ahamiyat kasb etuvchi vositalardan biri muvaffaqiyatga bo'lgan ehtiyoj bo'lib, bu ma'lum bir vazifani mas'uliyat bilan bajarish orqali ko'zlangan natijalarga erishishga xizmat qiluvchi -o'qituvchini o'zini o'zi kasbiy rivojlantirish ehtiyoji hisoblanadi [6]. O'qituvchilarning o'zini o'zi kasbiy rivojlantirish uchun o'qituvchiga xos bo'lgan akmeologik pozitsiyaning mavjudligi (uning shaxsiy faoliyati), moslashuvchanlik (atrofdagi voqelik shartlaridan shaxsiy rivojlanish uchun foydalanish qobiliyati), jamiyatda o'z salohiyatini amalga oshirish istagi, o'zini anglashi va shuningdek, o'zini o'zi boshqarish orqali o'z kasbiy faoliyatini yanada takomillashtirishga tayyorligi muhim omillardan biri hisoblanadi. Kasbiy faoliyat subyekti sifatida rivojlanishda subyektivlik, mutaxassisning malakasi va uning shaxsiy yetukligi kabi tendensiyalar ajralib turadi. O'qituvchi professionallikni rivojlantirishga kasbiy rivojlanishning bosqichlari va darajasini (o'z taqdirini o'zi belgilash, moslashtirish, o'zini namoyon qilish, o'zini o'zi anglash) egallash orqali erishadi. O'qituvchilarga kasbiy o'zini o'zi rivojlantirishda tashqi va ichki sharoitlar ta'sir qiladi (o'qituvchining o'zi qobiliyatlari va moyilligi, atrof-muhitning xususiyatlari – oilaviy, kasbiy, o'zini anglash xususiyatlari va aks etuvchi kompetentsiya). Boshlang'ich sinf o'qituvchilari kasbiy ehtiyojlaridan kelib chiqib, metodik tayyorgarlikni takomillashtirish, kasbiy rivojlantirish uchun quyidagi vazifalarni tizimli va uzviy amalga oshirishlari muhim hisoblanadi.

Xulosa. O'rtacha maktab yuqori sinf o'quvchilarining o'qish kompetensiyasini rivojlantirish texnologiyalari tahlili jarayonida bir necha muhim elementlar ko'zga tashlanishi lozim. Birinchisi, o'quv jarayonlarini raqobatbardosh va motivatsion qilish uchun yangi texnologiyalar va dasturlar qo'llanilishi. Ular o'quvchilarga yangiliklarni mashq qilish va o'zlashtirishlari uchun ilham berishda muhim rol o'ynaydi. Eng oddiy pedagogik texnika va harakatlarning boshlanishi, keyinchalik ular yanada murakkablashadi va murakkabroq o'qitish mahoratiga birlashtiriladi, bu esa o'z nomi bilan integratsiya deyiladi. Shunday qilib, kichik yoshdan boshlab kichik yoshdagi o'quvchilarning xatti-harakati va faoliyatini kuzatish va tahlil qilish, ularning tarbiyasiga tashxis qo'yish, yosh bolalar rivojlanishining individual xususiyatlarini hisobga olish kabi pedagogik fazilatlarini shakllantirish rejalashtiriladi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari bilan o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash jarayonida, tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish va amalga oshirish qobiliyati, umumiy qilib aytganda, pedagogik kompetensiyalarini shakllantirish - bu

pirovard natijada umumlashtirilgan pedagogik qobiliyatni - kichik yoshdagi o‘quvchilar bilan tarbiyaviy ishlarni olib borish qobiliyatini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Temirova K.S. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish. "Pedagogik mahorat" // ilmiy-nazariy va metodik jurnal, № 6/2022.
2. Qaytarova N.K. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasi va unda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining roli./ «Таълим тизимидаги ислохотлар: олимлар ва ёшлар нигоҳида» мавзусидаги Республика илмий-амалий конференция тўплами // Тошкент, 2022 йил 29 сентябрь. 203- б
3. Ulmasovna, D.M. (2022). Pedagogikaning dolzarb muammolari. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(10), 211-212.
4. Abdurahmonova, I., & Sharifova, Z. (2023). Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta’limda “tarbiya” fanini o‘qitishda tarbiyaviy treninglardan foydalanish. Yangi O‘zbekiston pedagoglari axborotnomasi, 1(1), 13-17
5. Karimovna, N. Y., Nasirovna, M. R., Tursunaliyevna, A. M., Abduvaliyevna, A. N., & Ravshanovna, U. S. (2023). Psychodiagnostics of psychosomatic diseases. Journal of Survey in Fisheries Sciences, 10(2S), 2903-2911.
6. Jalilova D.U. Psychological and Technological Features of Increasing the Efficiency of Educational Activity of Talented Students in Presidential Schools. Journal of Pedagogical Inventions and Practices ISSN NO: 2770-2367